

19. Список священнослужителів ведомства протопресвитера военного и морского духовенства, удостоенных святейшим правительственным синодом наград к 6-му мая текущего года, к торжественному дню рождения Его Императорского Величества // ВВД. – 1902. – №11. – С. 322-324.
20. Стецюк В.Б. Полкові храми Поділля наприкінці XIX – на початку XX ст.: історичний та архітектурний аспекти / В.Б. Стецюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. – Т.19: 130-річчю з дня народження Івана Огієнка присвячується. – Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2012. – С. 328-333.
21. Стецюк В.Б. Полкові храми царської армії на Хмельниччині (кін. XIX – поч. XX ст.) / В.Б. Стецюк // Красзнавець Хмельниччини: науково-красназничий збірник / [гол. ред. Л.В. Баженов]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2013. – Вип. 5. – С. 45-49.
22. Столетие военного министерства / под ред. Д.А. Скалона. – Т. XIII. Кн.2. Управление церквами и православным духовенством военного ведомства. Исторический очерк / гл. ред. Д.А. Скалон; сост. протопресвитер А.А. Желобовский ; сотрудники: протоиерей Н. Каллестов и священник Ф. Ласкеев. – СПб. : Типография М.О. Вольф, 1902. – 130 с.
23. Цигович Г.А. Храмы армии и флота (состоящие в ведомстве протопресвитера военного и морского духовенства). Историко-статистическое описание : в 2-х ч. / Составил священник 84-го пехотного Ширванского Его Величества полка Григорий Цигович. – Пятигорск : Типо-литография А.П. Нагорнова, 1913. – 520 с.

The article is dedicated a system of military clergy Volyn province in 1870th-1914, the operation regimental churches. Also analyzed the process of building War Departments temples, proposed a typology of military churches.

Key words: regimental church, Volyn, military chaplain.

Отримано: 06.10.2016 р.

УДК 329(477.41)«1905»

В. С. Лозовий

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ДІЯЧІ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛКИ ТА ХЛІБОРОБИ СЕЛА ОЛЬШАНИЦЯ ВАСИЛЬКІВСЬКОГО ПОВІТУ КИЇВЩИНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НА СЕЛЯНСТВО В ЕПОХУ МОДЕРНІЗАЦІЇ

У статті висвітлено революційні події, які відбулися у селі Ольшаниця наприкінці 1905 р. Встановлено, що зазначені події мали відгук серед хліборобів сусідніх повітів Київської губернії. З'ясовано, що попри значний авторитет Української соціал-демократичної спілки та Всеросійського селянського союзу серед хліборобів, селяни часто діяли на основі архетипних імперативів традиційної ментальності.

Ключові слова: село Ольшаниця, революційні події, Українська соціал-демократична спілка, селяни, традиційна ментальність.

Попри велику увагу науковців до історії селянства, останнє залишається, за влучним висловом укладачів відомого збірника, «великим незнайомцем» [1]. Селянознавчу літературу, що з'явилася протягом останнього часу, можна умовно поділити на праці, при написанні яких використано соціокультурний підхід і які присвячені внутрішньому світу хліборобів і пов'язаними з ним по-

всакденними життєвими практиками [2-5] та дослідження, в котрих розглядалися модернізаційні, зокрема й політичні, впливи на селянство [6-16]. Для обох груп наукової літератури характерна відносна автономність. Перші прагнуть будь-що зосередитися на об'єкті своїх наукових зацікавлень і показати внутрішній світ селянства, «яким він був насправді», та відмовитися від погляду на історичний процес як «суми подій», «приречених бути пов'язаних між собою причинно-наслідковою логікою» [17]. Водночас, автори, що прагнуть простежити модернізаційні впливи, розглядають діяльність органів державної влади, земств, політичних партій та ін. і прагнуть простежити наслідки їхньої роботи. Вважаємо, що абсолютизація дослідницьких стратегій, які пропонують репрезентантами вказаних груп праць, не сприяє адекватнішому уявленню історичного процесу. Продуктивним напрямком подальших пошуків учених вбачається вирішення епістемологічної проблеми наукового синтезу новонабутих знань із соціокультурної та подієвої, з її «причинно-наслідковою логікою», історій. У рамках цієї розвідки неможливо розв'язати окреслену проблему загалом. Тому зосередимося на одному з питань, яке активно розглядається історичною наукою: взаємини політичних організацій і селянства у другій половині XIX – на початку XX ст. Звісно, з'ясувати цю проблему в рамках цієї розвідки неможливо. Тому ми на окремому прикладі спробуємо охарактеризувати взаємовпливи діячів Української соціал-демократичної спілки РСДРП та селянства села Ольшаниця Васильківського повіту Київської губернії восени 1905 р. Маємо можливість з'ясувати зазначене питання завдяки судовій справі [18], що містить детальну інформацію про перебіг подій у цьому українському селі та його околицях, зокрема й рефлексії селянства щодо них.

Для початку висловимо гіпотезу: діяльність політичних організацій серед різних груп і страт суспільства не була лінійним, «механістичним» процесом, при якому суб'єкт впливаючи на об'єкт отримував очікуваний результат. Правдоподібно, що водночас, але з різною інтенсивністю, свою роботу провадили осередки різних політичних організацій, у тому числі й різноманітних типів. Однак, не лише політичні партії та спілки впливали на селянство, а й держава, церква, органи самоврядування та інші соціальні інститути суспільства. Водночас, і самих хліборобів не слід сприймати як пасивних учасників указанного процесу взаємодії. Їхня реакція на заходи активістів політичних партій не завжди зводилася до точного слідування їхнім настановам, партійні рекомендації «проходили» через свідомість селян, якою надалі визначався вектор їхньої поведінки. Розгляд існуючих у науковій літературі поглядів учених на проблему взаємодії політичних партій і селянства (щодо інших соціальних груп існували певні особливості) здійснив сучасний історик Д. Кудінов. Використовуючи здобутки вчених, які застосували соціокультурний підхід до характеристики українського селянства, спробуємо, враховуючи різноманітні суспільно-політичні впливи, з'ясувати буття хліборобів Ольшаниці наприкінці 1905 р.

Політичні партії та спілки, залежно від ідеологічного напрямку, через своїх активістів, за словами відомого російського дослідника, теоретика соціокультурного підходу М. Лапіна, у ролі людини активної (homoactivus) здійснювали соціальний вплив на різні групи суспільства та отримували від них зворотні імпульси [19]. Реагуючи на останні, партійці вносили корективи у форми та методи роботи, а інколи навіть виступали з пропозиціями внесення змін до партійних програм. Соціально-політична поведінка селянства зумовлювалася його загалом консервативною ментальністю. Водночас, у багатьох конкретних випадках можемо говорити про наявність серед хліборобів незначної групи активних людей;

це були, як правило, освіченіші представники громади, з більшим життєвим досвідом, який часто набувався під час перебування на заробітках у містах, у спілкуванні з інтелектуалами, носіями соціалістичних або ліберальних ідеологій. Можемо стверджувати, що саме ці селяни або, як їх називали сучасники – «сільська інтелігенція» [20], виступали агентами впливу політичних партій на селі.

У добу революції 1905-1907 рр. активізувалася робота серед українського селянства політичних партій, осередків Всеросійського селянського союзу. Хлібороби очікували наділення їх землею, яку сподівалися отримати насамперед від царської влади. Загальна атмосфера осені-зими 1905 р. характеризувалася загостренням суспільно-політичної кризи, що проявилася в загальному політичному страйкові, збройних повстаннях робітників, у масовому селянському русі, виступах в армії та на флоті. Відомо, що селяни с. Ольшаниці не стояли осторонь і ще навесні організували страйк, який був припинений, за твердженням селянина І. Павліченка, завдяки «неправильному приводу до нас військ» на чолі з губернатором [21].

Важливим чинником соціально-політичного життя в с. Ольшаниця Васильківського повіту стали осередки політичних організацій, які утворилися восени 1905 р. Ініціатива їхнього створення виходила від місцевого жителя, єврея, сина купця, виключеного з Седлецької гімназії Самійла Гельмана. Відомо, що він виступав організатором сільських сходів-мітингів, маніфестацій і займався поширенням соціал-демократичних видань, зокрема спілківських видруків «Как отобрать землю в помещиков и уделов», «Листок правди» та ін. На одне таке зібрання прийшов провідний діяч Української соціал-демократичної спілки М. Меленевський. У селі було створено таємний комітет із місцевих селян та євреїв, очевидно партійний осередок Української соціал-демократичної спілки. Він діяв конспіративно й за словами поліцейського урядника, на засідання гуртка нікого з сторонніх не допускали. Ініціатива створення зазначеного осередку виходила від місцевих євреїв, серед яких найбільшою активністю вирізнявся С. Гельман. Після 17 жовтня з його ж почину в селі заснували осередок Всеросійського селянського союзу (ВСС) чисельністю близько 70 осіб [22]. Згодом жандарми встановили, що комітет ВСС та осередок Спілки діяли в селі Ольшаниця до 1907 р., при цьому членом останнього був згадуваний нижче делегат листопадового 1905 р. Делегатського з'їзду ВСС І. Павліченко [23]. Отже, можемо стверджувати, що утворення в Ольшаниці осередків Спілки та ВСС стало наслідком активної діяльності членів Української соціал-демократичної спілки РСДРП.

Головною формою боротьби, яку пропонували діячі Української соціал-демократичної спілки селянам, був страйк. З'ясуємо, наскільки вона відповідала інтересам селян? С. Гельман здійснював типову для Спілки агітаційно-пропагандистську діяльність; він закликав хліборобів Ольшаниці не йти до поміщика на роботи, «навіть якби платив по 4-5 рублів на день» та рекомендував збирати копійки на підтримку тих, хто найбільше її потребує. Жителям сусіднього села Шарки він пропонував «з'єднатися дружно, не ходити до поміщика на роботи до тих пір, поки він не підвищить заробітної плати і продовжувати страйк, – поки не задовольнить вимог селян». Агітатор пропонував селянам утворити особливий комітет для зібрання пожертв для підтримки тих, хто під час страйку буде їй найбільше потребувати. Проте деякі вказівки документів указують на те, що за допомогою страйку соціал-демократи прагнули не стільки добитися підвищення оплати праці та покращення умов роботи в економіях, скільки досягнути передачі землі хліборобам. Про це засвідчує хоча б те, що під час страйку пропонувалося встановити неймовірно високу платню за робо-

ту. Крім того, маємо припущення поліцейського пристава Г. Трунова, який оцінюючи тактику соціал-демократів, зазначав, що вона має на меті «щоб селяни згуртувались і виставили вимогу наділити їх землею, або ж шляхом загального страйку примусити поміщиків відмовитися від землі» [24]. Цю думку підтвердив кореспондент Вільного економічного товариства, який наводив слова хлібороба з Ольшаниці, що зазначав: «Для чого псувати те добро, яке незабаром перейде до нас?» [25]. Отже, широко використовуваний селянами під впливом агітації УСДС страйк, як форма боротьби, мав на меті не лише покращити становище працюючих у поміщицьких маєтках, але й добитися головного для селян – землі.

Восени 1905 р. в Ольшаниці розгорталися події, що набули великого резонансу. Наступного дня після оголошення Маніфесту 17 жовтня, ввечері, С. Гельман, з метою отримати прихильність селян, пригостив їх горілкою та влаштував хід із факелом до місцевої церкви. Учасники дійства вимагали від священника відкрити церкву та дзвонити в дзвони. Однак, коли той відмовився, маніфестанти зайшли на подвір'я священника та заспівали «Боже царя храни» та «Вечную пам'ять борцям, павшим за свободу» [26]. Зазначений епізод, якщо його розглянути під кутом зору соціокультурної парадигми, цікавий у кількох аспектах. Найперше, церква як соціальний інститут займала важливе місце в житті хліборобів. Усі основні події в житті хліборобів були пов'язані з вірою та обрядовістю. Тому, на наш погляд, не випадково після проголошення царського маніфесту селяни рупили саме до церкви. Водночас, священник уже не був для хліборобів тим авторитетом, який ототожнювався з святістю релігії та церкви. Більшою повагою у них користувалися соціал-демократи, навіть представники соціально чужої групи, іновірні євреї. Очевидно, що цей авторитет вони заробили в селян обстоюванням їхніх вимог і, насамперед домагання передачі їм землі. Саме цим борцям за свободу співали селяни осанну. Проте у патріархальному світогляді хліборобів цар усе ще залишався їхнім захисником і тому йому присвячувався спів «Боже царя храни». Про останнє свідчили неодноразові заяви землеробів; так, М. Ненужний говорив: «Ми, селяни, віримо в обіцянки Государя-Імператора потурбуватися про його підданих» [27].

19 жовтня 1905 р. на ст. Ольшаниця відбулося зібрання, в якому брали участь місцеві жителі; прикметно, що працюючий на станції П. Бойко, поділив їх на дві частини: 150-200 селян із дружинами та дітьми та 30-40 євреїв. Очевидно, що окремішність указаних етносоціальних груп була для сучасників самоочевидною. Керівництво на мітингові здійснювали згадуваний вже Самійло Гельман та його брат Йосип. Читання маніфесту Самійло завершив вигуком «Хай живе свобода, ура!», який підтримали всі присутні. Він пояснив, що усі тепер – «громадяни» і «всі рівні». Природнього виявилася підтримка селянами зазначеної промови, адже соціальна рівність займала важливе місце в пріоритетах їхнього світогляду.

Згодом стало відомо, що під керівництвом євреїв С. та Й. Гельманів, А. Каневського та Долгалевського відбувалися зібрання на квартирі багків Гельманів, а згодом у спеціально орендованому будинку комісонера (торгового посередника) Койхмана, в інших приміщеннях. Там конспіративно збиралися усі місцеві євреї та селяни, які утворили «якусь охорону» та «якийсь комітет». Сільський староста Гнат Зосименко навіть зазначав, що до «партії утвореного гуртка» входило «декілька сот душ». Євреями з його складу збиралися гроші на потреби страйкуючих під час загального страйку, що намічався на весну наступного року. За даними пристава П. Трунова, це був «гурток селян, які збиралися для захисту євреїв села Ольшаниці, у зв'язку з повсюдними антиєврейськими беззаконнями».

3 листопада в селі Ольшаниця відбувся схід, в якому, за словами сільсько-го старости Гната Зосименка, взяли участь 300 селян та 10 євреїв. На ньому

були присутні також двоє приїжджих «русских»; одного називали «спосарем», а другого – «оратором». Ними виявилися селянин с. Гречківки Черкаського повіту, спосар залізничних майстерень ст. Бобринська М. Лінков (цікаво, як з'ясувати соціокультурний образ цього селянина-робітника?) та провідний діяч Української соціал-демократичної спілки М. Меленевський. Присутність на зібранні спілківського діяча та поширення видань цієї організації (листівки «Как отобрать землю у помещиков и уделов», газет «Правда», «Листок Правды» та ін.) свідчили про те, що в селі діяв осередок цієї організації [28]. Першим виступив «оратор», М. Меленевський, який запропонував обрати делегатів на з'їзд ВСС. Останній мав відбутися 6 листопада в Москві та обговорювати селянські потреби. Хлібороби погодилися з цим, але відхилили пропозицію С. Гельмана з приводу запропонованих ним конкретних кандидатів і обрали делегатами Івана Павліченка та Лаврентія Кириченка. Дослідники відзначали нехіль українських селян до громадських справ» [29]; зазначене підтверджує й цей випадок: обидва обранці відмовлялися, проте «схід напівліг, щоб вони поїхали». Прикметно, що для селян визначальну вагу в їхньому виборі делегатів мала приналежність до однієї соціальної групи та до однієї громади. За мірками соціал-демократів, один із делегатів, Л. Кириченко, був украй невдалим обранцем; він належав до заможних селян, оскільки мав у своїй власності 9 десятин землі та ще 7 десятин орендував, і був вірним релігійної конфесії Євангельських християн (у доповіді Васильківського повітового справника – «штундист»). Проте селяни, обравши його, очевидно, мали іншу точку зору. Тут же, на сході, зібрали гроші на поїздку; хлібороби нажирали 40 рублів, а євреї «заимообразно» (поżyczково) дали 15. Делегати негайно виїхали до Москви.

Ольшаницькі посланці взяли участь у роботі Делегатського з'їзду ВСС, що знайшло відображення в його стенограмі. У ній зазначалося, що делегат від Васильківського повіту (ним був І. Павліченко [30]) повідомив про низькі заробітки та бідність селянства, про страйк, який відбувся та спричинив приїзд губернатора з драгунами. «Наше село організоване частково під впливом соціал-демократів», – доповідав виступаючий. Він також зауважив про діяльність соціал-демократів у повіті та про складання селянами присудів про передачу землі в «спільну власність народу». Повідомив також про створення «оборони» на захист євреїв [31]. Окрім того, ольшаницькі делегати уважно дослухалися до всього, що відбувалося на з'їзді, адже їхнього приїзду чекала громада.

Жителі не лише Ольшаниці, але й навколишніх сіл із нетерпінням очікували приїзду посланців. Місцевий староста так описував наступне зібрання: «13 листопада цього року біля правління знову зібрався схід селян, жінок і навіть дітей; всього, можливо, більше 1000; було доволі багато жителів із сусідніх сіл». Повідомляючи присутнім про склад та засідання селянського з'їзду, Л. Кириченко коротко переказував зміст свого виступу і після кожної тези звертався до односельців: «Чи правду я кажу громадяни?», на що учасники сходу відповідали схвально: «Правда, правда! Оратор повідомив також, що з'їзд ВСС доручив депутатам повідомити, щоб селяни об'єднувалися в союзи і вимагали Установчих зборів, «оскільки від Думи толку не буде», але щоб до того часу не чинили ніяких насильств і безладів, щоб не чіпали поміщицьких і удільних лісів, витасів. Пізніше, даючи свідчення жандармському підполковнику, Л. Кириченко зізнався, що він свідомо замовчав перед селянами, боячись «збентежити народ», усе, що чув на з'їзді, зокрема «про селянські бунти в Саратовській губернії, де палили та грабували...». Власне, ольшаницькі делегати озвучили близьку їм позицію керівництва ВСС, що прагнуло за допомогою м'якої але потужної сили організації багатомільйонного селянства добитися розв'язання питань, які турбували селянство й, особливо, земельного.

Під впливом промов Л. Кириченка, зокрема слів про те, що «землю відбирати не можна», 13 листопада на сільському сході обрано «комітет розпорядників» із 10 селян, в обов'язки якого входило «не допускати неподобств і захист бідняків». Члени комітету мали стежити за порядком, особливо, щоб не було п'янства та щоб не купляли горілки в осіб, які продають її без патенту [32]. Завдяки діяльності комітету селяни не порушували «нічиїх прав власності» та припинили випас худоби на землях удільного відомства. Отже, хлібороби загалом сприйняли помірковані вимоги Селянського союзу. Водночас, після приїзду делегатів із Москви «селяни стали сильно хвилюватися і серед них точилися розмови про землю¹, яка повинна нібито перейти від поміщиків до них, землеробів».

Під час подій в Ольшаниці відбулася подія, що засвідчувала існування патерналістських взаємин селян з поміщиком. Члени «комітету розпорядників» звернулися до управляючого удільним маєтком барона Корфа з проханням про «відпуск» дров для селян із удільного лісу за заниженими цінами, «надаючи перевагу тим, хто найбільше потребує». Управляючий пішов назустріч побажанням землеробів, зменшивши відпускну ціну «на сажень два рублі». За це представники селян М. Ненужний та Л. Кириченко ходили до барона Корфа «дякувати за надану милість». Отже, попри те, що загалом існувала гостра неприязнь селян до поміщиків, між ними подекуди ще залишались патерналістські взаємини. Важко сказати, наскільки ці почуття були глибокими та як на них могли вплинути події тогочасного життя.

Описані вище події засвідчували про значний вплив на селянство соціал-демократів. Серед їхніх активістів особливо вирізнялися представники місцевих євреїв. Цікаво оцінити українсько-єврейські відносини в Ольшаниці з урахуванням партійно-політичного чинника. Як засвідчують джерела, повної довіри з боку землеробів до юдеїв не було; згадати хоча б епізод із обранням делегатів на з'їзд ВСС. Їхній авторитет ще більше підупав після того, як 20 листопада в Ольшаниці кудись зникли. За словами місцевого сільського старости, «євреї керівники кудись зникли», а серед селян стали ширитися розмови: «не стали би ховатися, якщо правильно мову вели», – говорили одні, «не злодій – не побіжиш, – казали інші».

Під час революційних подій виразно окреслилися взаємини селян та влади. Сільський староста Г. Зосименко, що обирався сільським сходом і виконував адміністративно-поліцейські функції, загалом був достатньо ознайомлений із тим, що відбувалося в селі. Він наголошував на ненасильницькому характері дій односельчан і, водночас, призвідниками зазначених подій називав ольшаницьких євреїв-членів Стілки, що не були членами сільської громади, та приїжджих діячів соціал-демократів. До інших урядовців місцеві селяни та євреї ставилися негативно. Так, коли 13 листопада волосний старшина Рокитнянської волості Василь Сміленко вимагав, аби сільський схід покинули євреї та жінки, які не мали права бути присутніми на ньому, то на запитання С. Гельмана про згоду на це селянської громади, останні наполягли, щоб ті залишилися. Більше того, як свідчив В. Сміленко, землероби одногласно заявили, що присутність Гельмана на сході більш необхідна, ніж присутність старшини, оскільки він «краще турбується про їхні інтереси, ніж старшина та інше начальство». На одне з зібрань євреїв та селян безуспішно прагнув потрапити місцевий урядник Кривоухатко. Його не допустили присутню, а С. Гельман заявив, що поліція – «тілдозріл», «мерзенні» люди, й висловив міркування, що вони з 1 січня будуть замінені «народною поліцією». Інший місцевий поліцей-

¹ У документі, написаному російською мовою, дослітво зазначено так: «между ними шли толки о земле».

ський урядник А. Левера також не допускався на зазначені зібрання. Таким чином, представники влади не користувалися довірою з боку селян.

Отже, наприкінці 1905 р. у селі Ольшаниця відбулися бурхливі революційні події. Вони справили значний вплив на селян регіону; за словами справника сусіднього Канівського повіту «Ольшаниця служить заразливим прикладом для навколишніх сіл» [33]. Встановлено, що революційні події в селі мали відгук серед хліборобів Васильківського, Канівського, Київського та Таращанського повітів Київської губернії [34]. Водночас, історичні документи засвідчують, що попри значний авторитет Української соціал-демократичної спілки та Всеросійського селянського союзу серед хліборобів, останні часто діяли на основі архетипних імперативів традиційної ментальності.

Список використаних джерел:

1. Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире / сост. Т. Шанин; под ред. А.В. Гордона; пер. с англ. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Прогресс-Академия», 1992. – 432 с.
2. Лозовий В. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради: монографія / Віталій Лозовий. – Кам'янець-Подільський: ПП «Мошак М.І.», 2008. – 480 с.
3. Михайлюк О.В. Селянство України в перші десятиліття ХХ ст.: соціокультурні процеси / О.В. Михайлюк. – Дніпропетровськ: ТОВ «Інновація», 2007. – 456 с.
4. Присяжнюк Ю.П. Українське селянство ХІХ-ХХ ст.: еволюція, ментальність, традиціоналізм: [навчальний посібник для студентів історичних факультетів] / Ю.П. Присяжнюк. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2002. – 120 с.
5. Присяжнюк Ю. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / Юрій Присяжнюк. – Черкаси: «Вертикаль» ПП Кандич С.Г., 2007. – 640 с. та ін.
6. Медушевский А.Н. Проекты аграрных реформ в России: XVIII – начала ХХІ века / А.Н. Медушевский; Ин-т рос. истории. – М.: Наука, 2005. – 639 с.
7. Священко З. Про урядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку ХХ століття: [монографія] / Зінаїда Священко; Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – Умань: Жовтий О.О. [вид.], 2012. – 343 с.
8. Земское самоуправление в России, 1864-1918: в 2 кн. / отв. ред. Н.Г. Королева. – М.: Наука, 2005. – Кн.І. 1864-1918. – 428 с.
9. Бакуменко О.О. Земства Російської імперії: історіографія проблеми (ІІ половина ХІХ – ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / О.О. Бакуменко; Дніпропетр. держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 2000. – 19 с.
10. Шаравара Т.О. Соціально-економічна діяльність земств в Україні (1864-1917 рр.): історіографія: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Т.О. Шаравара; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2005. – 19 с.
11. Половец В.М. Кооперативний рух в Лівобережній Україні (1861-1917 рр.) / В.М. Половец. – Чернігів: Деснянська правда, 1996. – 204 с.
12. Фареній І.А. З історії становлення кооперативного руху в Наддніпрянській Україні / І.А. Фареній. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2003. – 144 с.
13. Фареній І.А. Кооперативний рух у Наддніпрянській Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття: монографія / І.А. Фареній; Ін-т історії НАН України. – Черкаси: Відлуння-Плюс, 2008. – 432 с.
14. Федьков О.М. Політичні партії і селянство в 1905-1907 роки: монографія / О.М. Федьков. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2007. – 248 с.
15. Пантелеймоненко А.О. Становлення і розвитку кооперативних організацій аграрного сектору України (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.01 / А.О. Пантелеймоненко; Державний вищий

- навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2009. – 36 с.
16. Бондар В.В. Аграрна і соціальна історія пореформеного селянства в сучасному українському історіописанні : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни / В.В. Бондар ; Інститут історії України НАН України. – К., 2010. – С. 13.
  17. Присяжнюк Ю.П. Селянин у антиноміях історичних культур чи чого варті більшість наукових суперечок / Ю.П. Присяжнюк // Чорноморський літопис. – 2012. – Вип. 5. – С. 122-127. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chl_2012_5_21.
  18. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф.318. Київська судова палата, оп.1, спр.302.
  19. Лапин Н.И. Социокультурная трансформация России: либерализация versus традиционализация / Н.И. Лапин // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2000. – Т. III. – №3. – С. 32.
  20. Нариси з історії українського національного руху : колективна монографія / відп. ред. В.Г. Сарбей. – К. : Інститут історії України, 1994. – С. 114.
  21. ЦДАУК, ф.318, оп.1, спр.302, арк.21 зв.; Матеріали в крестьянскому вопросу. Отчёт о заседаниях делегатского съезда Всероссийского Крестьянского Союза 6-10 ноября 1905 г. С вступительной статьей В. Громана. – Ростов на Дону : Книгоиздательство «Новый мир», 1905. – С. 51.
  22. ЦДАУК, ф.318, оп.1, спр.302, арк.2-3 зі зв., арк.56., арк.2 зв.
  23. Федьков О.М. Політичні партії і селянство в 1905-1907 роки : монографія / О.М. Федьков. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2007. – С. 166.
  24. ЦДАУК, ф.318, оп.1, спр.302, арк.13 зв., арк.59 зв., арк.14 зв.
  25. Аграрное движение в России в 1905-1906 гг. Часть II. – СПб. : Общественная польза, 1908. – С. 101.
  26. ЦДАУК, ф.318, оп.1, спр.302, арк.12.
  27. Сухова О.А. Десять мифов крестьянского сознания: Очерки истории социальной психологии и менталитета русского крестьянства (конец XIX – начало XX в.) по материалам Среднего Поволжья / О.А. Сухова. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2008. – С. 197.
  28. ЦДАУК, ф.318, оп.1, спр.302, арк.19 в., арк.11., арк.11 зв., арк.12, 12 зв., арк.16, 16 зв., арк.2 зв., 3, 13.
  29. Присяжнюк Ю. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX – початку XX ст. / Ю. Присяжнюк. – С. 326-327.
  30. ЦДАУК, ф.318, оп.1, спр.302, арк.16 зв., арк.2 зв., 17 зв., арк.16 зв., арк.21 зв.
  31. Матеріали в крестьянскому вопросу. Отчёт о заседаниях делегатского съезда Всероссийского Крестьянского Союза 6-10 ноября 1905 г. С вступительной статьей В. Громана. – Ростов на Дону : Книгоиздательство «Новый мир», 1905. – С. 51-52.
  32. ЦДАУК, ф.318, оп.1, спр.302, арк.16 зв., арк.17, арк.21, 19 зв., арк.13 зв.
  33. ЦДАУК, ф.318, оп.1, спр.302, арк.11, арк.3, 13, 19 зв., арк.19 зв., арк.16, 17 зв., арк.54, 54 зв., арк.12 зв., 55 зв.
  34. Федьков О.М. Політичні партії і селянство в 1905-1907 роки : монографія / О.М. Федьков. – Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2007. – С. 93.

In the article the revolutionary events that took place in the village Olshanyesia end of 1905 established that these events had a response among farmers neighboring districts of Kyiv province. It was found that despite considerable credibility Ukrainian Social Democratic Union and the All-Russian Union of peasant farmers, farmers were often based on archetypal imperatives traditional mentality.

Key words: village Olshanyesia, revolution, Ukrainian Social-Democratic Union, farmers, traditional mentality.

Отримано: 27.10.2016 р.